

Baltic Engagement
Centre for Combating
Information Disorders

MOKOMOJI MEDŽIAGA IR AUDIOVIZUALINIAI IŠTEKLIAI IŠ KONFERENCIJOS APIE LYČIŲ ASPEKTU GRINDŽIAMĄ DEZINFORMACIJĄ

2026 M. RUGSĖJIS

GRETEL JUHANOO | BECID2 PROJEKTO VADOVĖ

ŠIS PROJEKTAS FINANSUOTAS BALTIJOS ŠALIŲ KOVOS SU INFORMACINĖS APLINKOS TRIKDŽIAIS CENTRO (BECID) 2025–2028 M. PROJEKTO LĖŠOMIS; TAI YRA ES FINANSUOJAMO PROJEKTO, KURIO ID: 101226242 IR KURĮ KOORDINUOJA TARTU UNIVERSITETAS (UTARTU), MS17 DALIS.

Co-funded by the
European Union

1 DALIS. SU LYTIMI SUSIJUSIOS DEZINFORMACIJOS SUPRATIMAS

Kas yra su lytimi susijusi dezinformacija?

Su lytimi susijusi dezinformacija nėra vien tik „melaginga informacija apie moteris“. Ji pasitelkia melagingus ar klaidinančius pasakojimus, kuriuos socialinės ir biologinės lyties pagrindu, kad pakenktų asmenims, grupėms ar idėjoms. Joje dezinformacija gali būti derinama su stereotipais, seksualizavimu, moraliniu vertinimu, tapatybe grindžiamais išpuoliais ir emociškai paveikiais pasakojimais.

Naudinga atskirti kritiką, nukreiptą į tai, ką žmogus daro, nuo išpuolių, nukreiptų į tai, kokia moterimi, vyru ar asmeniu jis esą yra. Politikas, žurnalistas, tyrėjas ar aktyvistas gali būti kritikuojamas dėl savo sprendimų ar veiksmų. Tačiau kai kritika neproporcingai sutelkiama į žmogaus lytį, išvaizdą, seksualumą, vaidmenį šeimoje ar tariamą moralumą, puolimo dalimi tampa pati tapatybė.

Su lytimi susijusia dezinformacija nebūtinai siekiama visus įtikinti, kad konkretus teiginys yra teisingas. Poveikis gali būti pasiektas ir pakertant kieno nors patikimumą, kurstant priekabiavimą ar didinant dalyvavimo viešajame gyvenime kainą. **Taikiniu tapęs žmogus gali pradėti vengti tam tikrų temų**, pasitraukti iš socialinių tinklų ar viešų renginių arba nuolat būti verčiamas ginti savo tapatybę, užuot kalbėjęs apie savo darbą.

Todėl greta klausimo „Ar ši informacija teisinga, ar melaginga?“ turėtume klausti ir: Kieno žodžiais patikima? Kas išjuokiamas? Kam tenka ginti savo tapatybę, o ne idėjas? Ir kas galiausiai gali nuspręsti, kad kalbėti neverta dėl patiriamos žalos?

Ši mokomoji medžiaga parengta remiantis 2026 m. BECID konferencija „Atsparūs balsai: moterys ir dezinformacija“ (angl. „Resilient Voices: Women & Disinformation“).

Čia rasite konferencijos vaizdo įrašus ir pagrindinius tolesnei diskusijai skirtus klausimus.

Kodėl tai svarbu GLAM institucijoms?

Galerijos, bibliotekos, archyvai ir muziejai nuolat priima sprendimus dėl informacijos, konteksto ir reprezentacijos. Muziejus renkasi, ką eksponuoti ir kaip pateikti kontekstą. Archyvas sprendžia, kaip aprašyti medžiagą ir sudaryti galimybes ja naudotis. Biblioteka formuoja viešų diskusijų ir edukacinių veiklų kryptį. Galerija sprendžia, kokiems kūriniams, požiūriams ir balsams suteikti erdvę.

Šio priemonių rinkinio tikslas nėra skatinti cenzūrą ar vengti prieštaringos, provokuojančios ar nemalonios medžiagos. Meninė raiška gali sąmoningai mesti iššūkį nusistovėjusioms normoms, pasitelkti ironiją, satyrą, dviprasmybę ar hiperbolę, taip pat nagrinėti stereotipus ar įžeidžias idėjas tam, kad jomis suabejotų. Archyvams,

bibliotekoms ir muziejams taip pat gali tekti pareiga išsaugoti ir suteikti prieigą prie istoriškai reikšmingos medžiagos, kurioje atsispindi išankstinės nuostatos, propaganda ar žalingi pasakojimai.

Taigi tikslas nėra nustatyti, ką GLAM institucijos turėtų ar neturėtų eksponuoti, saugoti ar aptarti, bet padėti priimti informuotus ir kontekstui jautrius profesinius sprendimus. Svarbiausia klausti, kodėl konkreti medžiaga naudojama, kaip ji įreminama, ko auditorijai reikia, kad ją tinkamai suprastų, ir ar jos pateikimas nekelia pavojaus netyčia atkartoti ar sustiprinti nagrinėjamą manipuliacinį pasakojimą.

Dėl to GLAM institucijos turi puikias galimybes padėti auditorijoms suprasti ne tik tai, kas yra melaginga, bet ir kaip veikia manipuliacija. Užuo komunikacijos centre iškėlusios žalingą ar klaidinantį teiginį, institucijos gali pradėti nuo patikimos informacijos, paaiškinti auditorijų manipuliavimo būdus ir atskleisti stereotipus bei platesnius pasakojimus, dėl kurių tokios žinutės tampa įtaigios.

Šiame priemonių rinkinyje pateikiamos praktinės gairės, kaip tai daryti: atpažinti su lytimi susijusią dezinformaciją, suprasti jos veikimo mechanizmus ir nagrinėti ją pasitelkiant GLAM kolekcijas, parodas, edukacines veiklas ir viešąją komunikaciją.

2 DALIS. LYČIŲ STEREOTIPAI, SOCIALINIAI TINKLAI IR DIRBTINIS INTELEKTAS

Su lytimi susijusi dezinformacija retai sukuria išankstines nuostatas nuo nulio. **Dažniausiai ji remiasi auditorijai jau pažįstamomis prielaidomis ir stereotipais.** Lyčių stereotipai gali paveikti supratimą, kas laikomas kompetentingu, racionalių, patikimu, gerbtinu ar tinkamu vadovauti. Pavyzdžiui, moterys gali būti vaizduojamos kaip pernelyg emocionalios, neracionalios, silpnos, manipuliuojančios, seksualios, puritoniškos, nuolankios ar netinkamos vadovauti.

Šios idėjos įtvirtinamos per kalbą, vaizdus, humorą, populiariąją kultūrą ir kasdienę komunikaciją. **Kartojamos socialiai sukonstruotos prielaidos gali imti atrodyti natūralios ar savaime suprantamos.** Todėl manipuliacinėje žinutėje stereotipas veikia kaip trumpinys: auditorija jau žino istoriją, kuria jai siūloma patikėti.

Analizuojant galimą su lytimi susijusią manipuliaciją, ypač naudinga paklausti: **Kokią prielaidą auditorija jau turi priimti, kad ši žinutė veiktų?**

Kas vyksta socialiniuose tinkluose?

Socialiniai tinklai sukuria aplinką, kurioje pažįstami stereotipai gali būti paversti itin lengvai plintančiais pasakojimais. Jie gali būti pateikiami kaip memai, trumpi vaizdo įrašai, klaidinantys įrašai, redaguoti vaizdai, juokai, koduota kalba ar sintetinis turinys ir platinami įvairiose paskyrose, bendruomenėse bei platformose.

Ypač svarbios stiprios emocijos. Pyktis, baimė, pasibjaurėjimas, pažeminimas ir pašaipa gali paskatinti žmones reaguoti bei dalytis turiniu dar nespėjus įvertinti, ką jie mato. Pasakojimams kartojantis socialiniuose tinkluose, pavieniai turinio fragmentai gali tapti kai kuo daug didesniu nei vienas melagingas teiginys

Todėl svarbu ieškoti dėsningumų, o ne vertinti tik pavienius įrašus. Vienas memas gali atrodyti nereikšmingas. Tačiau tas pats stereotipas, nuolat pasikartojantis memuose, vaizdo įrašuose, komentaruose ir paskyrose, gali atskleisti visai kitokį vaizdą.

Įspėjamieji ženklai

- **Seksualizuoti pasakojimai** – seksualiniai gandai, įžeidimai ar manipuliuojamas seksualinis turinys naudojami patikimumui pakirsti.
- **Moralė ir vaidmenys šeimoje** – žmogus vertinamas kaip „bloga“ motina, žmona, dukra, vyras ar moteris, o ne pagal savo profesinius ar viešus veiksmus.
- **Tapatybė vietoje veiksmų** – kritika neproporcingai sutelkiama į lytį, išvaizdą, seksualumą, amžių ar šeiminių padėtį.
- **Manipuliuoti vaizdai** – suklustotos nuotraukos, klaidinantys ekrano vaizdai, redaguoti vaizdo įrašai ar sintetinė medija sustiprina pasakojimą.
- **Koduota kalba** – juokai, simboliai, žargonas ar iš pažiūros nekalti posakiai konkrečioms bendruomenėms perduoda papildomas prasmes.
- **Koordinuotas sklaidos stiprinimas** – tas pats pasakojimas nuolat kartojasi įvairiose paskyrose, grupėse, platformose ar šalyse.
- **Emocinis spaudimas** – turinys pirmiausia kuriamas siekiant sukelti pyktį, baimę, pasibjaurėjimą, pažeminimą ar pašaipą.

Dirbtinis intelektas keičia mastą, o ne veikimo logiką

Dirbtinis intelektas neišrado mizoginijos, lyčių stereotipų ar politinio priekabiavimo. Tačiau jis gali pakeisti manipuliacinio turinio kūrimo mastą, greitį ir prieinamumą. Sintetiniai vaizdai, generuoti vaizdo įrašai ir balso klonavimas leidžia lengviau kurti, keisti bei platinti klaidinančią medžiagą, o vis tikroviškesnis turinys gali apsunkinti galimybę iš karto nustatyti, kas yra autentiška.

Lytis svarbi ir šiuo atveju. Moterims ir kitiems viešajame gyvenime dalyvaujantiems žmonėms gali kilti ypatinga rizika dėl be sutikimo sukurtų seksualizuotų giliųjų klastočių (angl. deepfakes) ir suklustotų vaizdų. „Sensity AI“ ataskaitoje nustatyta, kad 96 % aptiktų giliųjų klastočių sudarė be sutikimo sukurtas seksualinis turinys, o 99 % jo taikinių buvo moterys.

Technologija gali būti nauja, tačiau jos išnaudojami stereotipai ir galios santykiai dažnai tokie nėra. Todėl klausimas „**Ar buvo panaudotas DI?**“ tėra viena įtartinos medžiagos analizės dalis. Ne mažiau svarbu paklausti: „**Koks egzistuojantis stereotipas ar galios santykis čia išnaudojamas?**“

Žvelkite plačiau nei į pavienį faktą

Faktų tikrinimas tebėra būtinas, tačiau vien nustatčius, kad teiginys melagingas, jo poveikis nebūtinai išnyksta. Melaginga istorija jau gali būti sustiprinusi sąsają tarp žmogaus ir stereotipo, sukėlusį priekabiavimą ar pasiekusi auditorijas, kurios niekada nepamatys pataisymo. Be to, nuolat kartojant žalingą medžiagą tam, kad ji būtų paneigta, jai gali būti netyčia suteikta dar daugiau matomumo.

Tokį turinį naudinga analizuoti keturiais lygmenimis: pradėti nuo teiginio ir to, kas tiesiogiai sakoma; nustatyti platesnį pasakojimą, kurį šis teiginys sustiprina; apsvarstyti stereotipą ar socialinę prielaidą, dėl kurių tas pasakojimas tampa įtaigus; galiausiai išnagrinėti galią – kieno patikimumui, saugumui ar galimybei dalyvauti daromas poveikis. Esminis pokytis paprastas: neklauskite tik „Ar tai melas?“ Klauskite „Kaip tai veikia?“

3 DALIS. KAIP GLAM INSTITUCIJOS GALI NAGRINĖTI ŠIAS TEMAS?

Su lytimi susijusios dezinformacijos nagrinėjimas nėra vien raginimas auditorijoms: „**Netikėkite tuo.**“ Tvaresnis tikslas – padėti žmonėms atpažinti manipuliavimui naudojamus metodus, stereotipus ir pasakojimus.

Vieno teisingo atsako nėra. **Atsižvelgdama į situaciją, GLAM institucija gali pateikti kontekstą, ištaisyti melagingą informaciją, paaiškinti manipuliavimo metodą, moderuoti įžeidžią diskusiją, apsaugoti taikiniu tapusį žmogų arba apskritai nuspręsti nestiprinti žalingos medžiagos sklaidos.**

Naudodami su lytimi susijusios dezinformacijos pavyzdžius, nepaverskite žalingo teiginio pagrindine žinute. Verčiau pradėkite nuo patikimos informacijos ir paaiškinkite, kaip veikia manipuliacija.

Penki klausimai, kuriuos verta prisiminti

- 1. Kas yra taikinys?** Kieno patikimumu ar teisėtumu abejojama?
- 2. Ar kalbama apie žmogaus veiksmus, ar apie jo tapatybę?** Ar kritika nukrypo į lytį, seksualumą, išvaizdą ar vaidmenis šeimoje?
- 3. Koks stereotipas padeda žinutei veikti?** Kokia pažįstama prielaida pasitelkiama?
- 4. Kas nutiks, jei ją sustiprinsime?** Ar pasidaliję nesuteiksime žalingai žinutei daugiau matomumo ar teisėtumo?
- 5. Koks atsakas ugdo atsparumą?** Kaip galime padėti auditorijoms ateityje atpažinti panašią manipuliaciją?

Pritaikykite praktiškai

Toliau pateikiami plakatai ir redaguojamas užduočių lapas skirti praktiškai naudoti galerijose, bibliotekose, archyvuose, muziejuose ir klasėse. Naudokite juos kaip diskusijų

temas, edukacinę medžiagą ar veiklų atspirties tašką ir pritaikykite užduočių lapą savo auditorijoms, kolekcijoms bei pavyzdžiams.

KADA KRITIKA TAMPA SUSIJUSI SU LYTIMI?

Kritikuoti kieno nors idėjas, sprendimus ar veiksmus yra viešų **diskusijų dalis**.

Naudoti žmogaus lytį ar tapatybę jam sumenkinti – **visai kas kita**.

AR GEBATE PASTEBėti SKIRTUMĄ?

KRITIKA

„Nesutinku su jos politika.“

„Ji prastai suvaldė situaciją.“

„Jos argumentas neįtikina.“

Abejojama kieno nors sprendimais.

SU LYTIMI SUSIJĘS IŠPUOLIS

„Moterys pernelyg emocionales, kad galėtų vadovauti.“

„Ji turėtų susitelkti į motinystę.“

Puolama jos išvaizda, o ne argumentas.

Žmogui pažeminti naudojami seksualizuoti gandai ar vaizdai.

PAKLAUSKITE SAVĖS

Ar ši kritika vis dar būtų prasminga, jei žmogus būtų kitos lyties?

Jei ne, dalį poveikio gali lemti lyčių stereotipas.

KODĖL TAI SVARBU?

Diskriminacija dėl lyties, bauginimas ir nutildymas silpnina demokratines diskusijas.

KAIP LYTIS TAMPA MANIPULIAVIMO PRIEMONĖ?

Su lytimi susijusi dezinformacija remiasi pažįstamais stereotipais – idėjomis, su kuriomis nuo vaikystės susiduriame pasakojimuose, žiniasklaidoje ir populiariojoje kultūroje.

Tačiau tai, kas pažįstama, nebūtinai yra tiesa.

1. PRADĖKITE NUO STEREOTIPO

„Moterys pernelyg emocionales.“
„Tikri vyrai privalo būti stiprūs.“
„Lyčių lygybė kelia grėsmę tradicinėms vertybėms.“

2. SUKELKITE EMOCIJĄ

Stiprios emocijos manipuliacinės žinutės gali padaryti paveikesnes ir paskatinti dažniau jomis dalytis.

3. SUPAKUOKITE ŽINUTĘ

Memai, vaizdo įrašai, klaidinantys įrašai, redaguoti vaizdai, giliosios klastotės, žargonas ir koduotos žinutės.

Net iš pažiūros nekalti memai, jaustukai ir juokai gali turėti konkrečioms auditorijoms skirtų papildomų prasmų.

4. SUSTIPRINKITE SKLAIDĄ

Users and networks posting the content → engagement from users → amplification by algorithms → wider audiences

Žmonės ir tinklai platina žinutę. **Reakcijos ir pasidalijimai didina jos matomumą, o algoritmai gali padėti jai pasiekti daug platesnes auditorijas.**

5. SUKELKITE POVEIKĮ

Priekabiavimas, nepasitikėjimas, poliarizacija, nutildymas, pasitraukimas iš viešų diskusijų.

Lytis ir tapatybė gali būti naudojamos esamiems susiskaldymams gilinti ir socialinėms problemoms paversti konfliktu „mes prieš juos“.

PRIEŠ DALYDAMIESI PAKLAUSKITE:

Kokią emociją tuo bandoma sukelti?

Kokiu stereotipu tai remiasi?

Kam naudinga, jei tuo patikėsiu ar tai išplatinsiu?

Ar žinutėje vertinami kieno nors veiksmai, ar puolama tai, kas tas žmogus yra?

IŠKODUOKITE ŽINUTĘ

[ČIA ĮTERPKITE KEIČIAMĄ PAVYZDĮ]

Socialinio tinklo įrašas, memas, reklama, fotografija, laikraščio straipsnis, istorinis objektas ar kas nors iš pačios institucijos kolekcijos.

1. Kas pirmiausia patraukia jūsų dėmesį? Ką, jūsų manymu, žinutė norima paskatinti jus galvoti, jausti ar daryti?

2. Kokias prielaidas apie lytį ar tapatybę daro ši žinutė?

Ar joje teigiama, kaip žmogus turėtų atrodyti, elgtis, dirbti, vadovauti, auginti vaikus ar gyventi?

Kur anksčiau galėjote susidurti su šia idėja?

- ☐ Pasakojimuose ir pasakose ☐ Filmuose ir televizijoje ☐ Naujienose ir reklamoje
☐ Socialiniuose tinkluose ☐ Šeimoje ar tarp draugų ☐ Istorijoje ir tradicijose
☐ Kitur: _____

Atminkite: tai, kas pažįstama, nebūtinai yra tiesa.

3. Ką ši žinutė verčia jus jausti?

- ☐ Pyktį ☐ Baimę ☐ Pasibjaurėjimą ☐ Juoką ☐ Pasipiktinimą ☐ Užuojautą
☐ Kita: _____

Kodėl ši emocija gali padaryti žinutę paveikesnę ar paskatinti dažniau ja dalytis?

4. Įsivaizduokite, kad tai pasirodė socialiniuose tinkluose.

**Turinį skelbiantys naudotojai ir tinklai → naudotojų įsitraukimas →
algoritmų sustiprinta sklaida → platesnės auditorijos**

Kas paskatintų žmones stabtelėti, sureaguoti, komentuoti ar dalytis?

Kam žinutės plitimas galėtų būti naudingas?

5. PAGALVOKITE APIE POVEIKĮ

Kas galėtų nutikti, jei daug žmonių pamatytų šią žinutę ar ją patikėtų?

☐ Kas nors diskredituojamas ☐ Sustiprinamas stereotipas ☐ Grupės dar labiau susipriešina ☐ Kas nors patiria priekabiavimą ☐ Silpnėja pasitikėjimas ☐ Kas nors nebenori kalbėti viešai ☐ Kita: _____

DABAR PAKEISKITE ŽINUTĘ

Ar galite perteikti tą pačią kritiką, susirūpinimą ar temą nesiremami stereotipu?

PASKUTINIS KLAUSIMAS

Ar reaguojate į tai, ką žmogus padarė, ar į tai, kas tas žmogus yra?

Šis priemonių rinkinys parengtas po **BECID2 konferencijos „Atsparūs balsai: moterys ir dezinformacija“** (angl. „Resilient Voices: Women & Disinformation“), vykusios 2026 m. kovo 3 d. Rygoje. Konferencijoje tyrėjai, žurnalistai, pilietinės visuomenės atstovai ir politikos ekspertai nagrinėjo su lytimi susijusią ir į konkrečius taikinius nukreiptą dezinformaciją, stereotipus, hibridines grėsmes bei jų poveikį demokratiniam dalyvavimui.

Su lytimi susijusi dezinformacija yra daugiau nei melagingų teiginių rinkinys.

Ji remiasi egzistuojančiomis socialinėmis nuostatomis, stereotipais ir nelygybe, derina juos su pažįstamais manipuliavimo būdais, kad pakirstų patikimumą, gilintų susiskaldymą ir darytų įtaką tam, kas jaučiasi galintis dalyvauti viešajame gyvenime.

BECID2 medijų raštingumo specialistų parengtas priemonių rinkinys svarbiausias konferencijos įžvalgas paverčia praktinėmis gairėmis profesionalams, dirbantiems galerijose, bibliotekose, archyvuose, muziejuose ir kitose kultūros bei atminties institucijose.